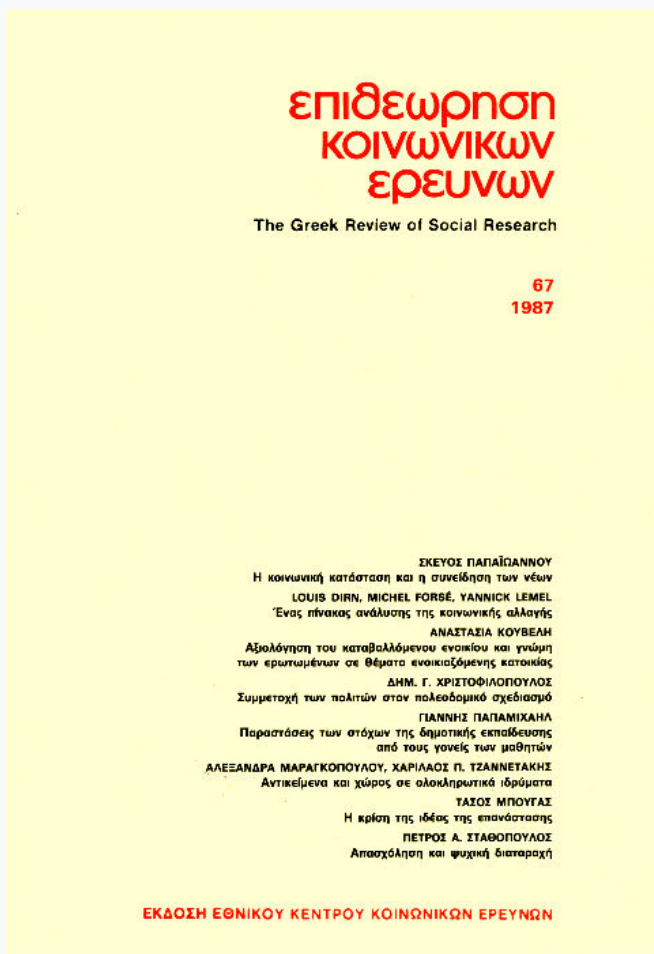

The Greek Review of Social Research

Vol 67 (1987)

67

Απασχόληση και ψυχική διαταραχή

Πέτρος Α. Σταθόπουλος

doi: [10.12681/grsr.795](https://doi.org/10.12681/grsr.795)

Copyright © 1987, Πέτρος Α. Σταθόπουλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σταθόπουλος Π. Α. (1987). Απασχόληση και ψυχική διαταραχή. *The Greek Review of Social Research*, 67, 250–273.
<https://doi.org/10.12681/grsr.795>

Πέτρος Α. Σταθόπουλος*

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ**

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το άρθρο αυτό αναφέρεται σε έρευνες του συγγραφέα με κύριο άξονα τη συσχέτιση της Οικονομίας και της Ψυχικής Υγείας στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (Stathopoulos P., 1980), με σχετικές προσθήκες από νεότερες έρευνες και δημοσιεύσεις πάνω στο θέμα.

Επειδή το φαινόμενο της ανεργίας γίνεται πιο έντονο και δυστυχώς επίκαιρο στη χώρα μας, είναι χρήσιμο να μας απασχολήσει η εμπειρία των άλλων χωρών και στη συνέχεια είναι αναγκαία η συστηματική μελέτη της ανεργίας και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία του πληθυσμού της Ελλάδας. Για το λόγο αυτό κρίθηκε χρήσιμο να γίνει μια εκτεταμένη παρουσίαση της διεθνούς βιβλιογραφίας για το θέμα.

Στο άρθρο αυτό κατά κύριο λόγο εξετάζονται οι παρακάτω ερωτήσεις:

1. Με ποιο τρόπο η αλλαγή στην απασχόληση και, σε μικρότερο βαθμό, η εργασία με χαμηλό μισθό επηρεάζει την ψυχική υγεία των ατόμων;
2. Επηρεάζει η ανεργία σε μεγαλύτερο βαθμό τους άνδρες από τις γυναίκες;

Θα εξετάσουμε την επίδραση της ανεργίας στην ψυχική υγεία των ατόμων, καθώς επίσης και το ρυθμό χρησιμοποίησης υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής, ελέγχοντας (controlling for) μερικές σημαντικές παρεμβαίνουσες μεταβλητές (intervening) όπως είναι η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το εισόδημα, τα χαρακτηριστικά της οικογένειας και άλλα στοιχεία των ερωτηθέντων. Η στρατηγική της παρούσας έρευνας ενσωμάτωσε την περιστασιακή έν-

* Καθηγητής ΤΕΙ Αθήνας, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

** Ο όρος ψυχική διαταραχή υποδηλώνει ένα συνεχές από τις πλέον έντονες μορφές ψυχικής αρρώστιας μέχρι τις παροδικές καταστάσεις ψυχικής διαταραχής, που οφείλονται σε καθημερινές κρίσεις και δυσκολίες της ζωής.

ταση (stress) (την ανεργία του ερωτώμενου ή του/της συζύγου) μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των συμβάντων ζωής που βιώνονται διαφορετικά από άτομα τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Συγχρόνως η έρευνα εξετάζει τα χαρακτηριστικά της οικογένειας και της κοινότητας, τα οποία μπορεί να μετριάζουν ή να μεγεθύνουν τις επιπτώσεις της ανεργίας στην ψυχική υγεία του ατόμου.

B. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η μελέτη της ανεργίας και οι επιπτώσεις της σ' εκείνους που χάνουν τη δουλειά τους έχει απασχολήσει από καιρό τους κοινωνικούς επιστήμονες. Ήδη από το 1938 το περιοδικό *Psychological Bulletin* δημοσίευσε έναν μακροσκελή κατάλογο μελετών και άρθρων για το θέμα των ψυχολογικών επιδράσεων της ανεργίας. Μέχρι και σήμερα η μελέτη του θέματος συνεχίζεται όπως δείχνουν και οι τίτλοι των παρατιθέμενων εργασιών:

Catalano R., Dooley D., Jackson R., «Economic Antecedents of Help Seeking: Reformulation of Time-Series Tests», *Journal of Health and Social Behavior*, τ. 26, Ιούνιος 1985, σ. 141-152.

Catalano R., Dooley D., «They Health Effects of Economic Instability: A Test of Economic stress hypothesis», *Journal of Health and Social Behavior*, τ. 24, αρ. 1, Μάρτιος 1983, σ. 46-58.

Ferman A.L. και Gordus P.J., *Mental Health and the Economy*, The W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Mich., ΗΠΑ 1979.

Parry Glenys, «Paid employment. Life events, social support and mental health in working class mothers», *Journal of Health and Social Behavior*, τ. 27, Ιούνιος 1986, σ. 193-208.

Ο Brenner (1977:3) έχει εκφράσει την άποψη ότι «η αύξηση της ανεργίας έστω και κατά μία ποσοστιαία μονάδα δημιουργεί κατάσταση έντασης, επιθετικότητας και αρρώστιας που επηρεάζει την κοινωνία για πολλά χρόνια. Η αύξηση της ανεργίας σε μια δεδομένη περίοδο, έχει πολλαπλασιαστική επίδραση μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια, η οποία ξεπερνά κατά πολύ το αρχικό μέγεθος της αύξησής της. Φυσικά δεν είναι δυνατό να κατανοηθεί πλήρως η επίδραση της ανεργίας σε άτομα και οικογένειες χωρίς να ληφθεί υπόψη ο σπουδαίος ρόλος και η σημασία της εργασίας στη βιομηχανική κοινωνία. Οι περισσότεροι άνθρωποι χάρη στην εργασία τους έχουν τη δυνατότητα να αγοράζουν τα απαιτούμενα αγαθά και τις προσφερόμενες υπηρεσίες στην κοινωνία. Σε μια οικονομία μισθοσυντήρητων το δικαίωμα απολαβής των κοινωνικών και οικονομικών αγαθών συνδέεται με την παροχή εργα-

σίας. Γι' αυτό το λόγο οι Friedman και Havinghurst (1961:161-162) διατείνονται ότι η αμειβόμενη εργασία αποτελεί έναν άξονα γύρω από τον οποίο οργανώνεται ο τρόπος ζωής του εργαζομένου. Στον ίδιο τόνο και η Jahoda (1971:189) διατείνεται ότι η εργασία χρησιμεύει ως δεσμός μεταξύ του ατόμου και της κοινωνικής πραγματικότητας: «Κάτω από τις παρούσες συνθήκες η μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων επωφελείται από την εργασιακή σχέση στους εξής πέντε τομείς : στην οργάνωση του χρόνου, στις κοινωνικές επαφές, στη συμμετοχή σε κοινωνικούς σκοπούς, στην ανάπτυξη προσωπικού κύρους και ταυτότητας και σε ψυχαγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητες».

Με άλλα λόγια η δουλειά μας προσφέρει πολύ περισσότερα από το μισθό μας. Μέσα από τη δουλειά τους οι εργάτες διασφαλίζουν το δικαίωμα για διακοπές, σύνταξη, υγειονομική ασφάλιση και την αναγνώριση ότι είναι παραγωγικά μέλη της κοινωνίας. Ο Liebow (1976: 5) προχωρεί ακόμα πιο πολύ υποστηρίζοντας ότι «οι δουλειές μας επίσης καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό με ποιους τρόπους και σε ποιες ομάδες ανήκουμε ή δεν ανήκουμε μέσα στην ευρύτερη κοινωνία, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό σε τι τύπο σπιτιού ζούμε, ποιοι είναι οι φίλοι μας, σε ποιο σχολείο θα φοιτήσουν και τι εκπαίδευση θα πάρουν τα παιδιά μας». Τα οφέλη λοιπόν από τη δουλειά μας είναι οικονομικά, κοινωνικά, ψυχολογικά και ακόμα πολιτικά. Ελάχιστοι άνθρωποι εγκαταλείπουν τη δουλειά τους με τη θέλησή τους για να μείνουν άνεργοι, εκτός εάν επιδιώκουν την εξεύρεση μιας καλύτερης θέσης. Για όλους αυτούς τους λόγους, είναι εύκολα κατανοητό γιατί η ανεργία θεωρείται τραυματική εμπειρία στη κοινωνία μας.

Ο Kasl (1974:180) ορίζει την ανεργία ως «ακούσια έξοδο από το χώρο της απασχόλησης». Για τους πιο πολλούς ανθρώπους, ανεργία σημαίνει μια δραστική μείωση του εισοδήματος καθώς επίσης «τη στέρηση της δυνατότητας να παίξουν κοινωνικά αποδεκτούς και αξιοθαύμαστους ρόλους στην κοινωνία». Κατά τον Bakke (1969:5), «η ανεργία είναι τραυματική εμπειρία, διότι μια βασική αξία στην κοινωνία μας είναι η ικανότητα να είμαστε αυτοσυντήρητοι και να έχουμε ένα σεβαστό ποσό αποταμίευσης». Η Cavan (1959:139-146) υποστηρίζει ότι η ανεργία αναστέλλει τις προσδοκίες των ατόμων και των οικογενειών τους και μερικές φορές οδηγεί σε συρρίκνωση των επιδιώξεών τους για κοινωνική άνοδο — μια αξία ιδιαίτερα προσφιλής στην αμερικανική κοινωνία. Αναγνωρίζοντας τη σημασία της δουλειάς ως πηγής οικονομικών αγαθών και κοινωνικού κύρους στην κοινωνία, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η ανεργία θεωρείται ως σοβαρή αιτία ψυχικών διαταραχών και όπως υποδηλώνει ο καλοδιαλεγμένος τίτλος «Ανεργία: Το Μεγαλύτερο Πρόβλημα Ψυχικής Υγείας στην Αμερική» (Levin, 1976).

Μία σειρά μελετών μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1930 (Komarovsky 1940· Cavan 1959· Bakke 1969· Gore 1973· Kasl 1974· Cobb 1976·

Cohn 1978) δείχνει ότι οι αντιδράσεις των ανθρώπων στην ανεργία κάθε άλλο παρά ομοίμορφες είναι και ότι οι διαφορές στη στάση τους δεν είναι εύκολο να κατανοηθούν. Ο Cohn (1978) διατείνεται ότι «αν και η απώλεια εργασίας γενικά θεωρείται ως αρνητική εμπειρία, αναμένεται ότι τα άτομα θα διαφέρουν στην εκτίμησή τους με βάση την αντίληψή τους για τους λόγους που οδήγησαν στην ανεργία τους.

Ο Kasl (1974:180) αναφέρει ότι η απώλεια εργασίας επηρεάζει την αυτοεκτίμηση των ανέργων. Αυτή η απώλεια αυτοεκτίμησης είναι αποτέλεσμα των αλληλένδετων επιδράσεων από τα συναισθήματα ενοχής για το ότι έχασαν τη δουλειά τους και από την απώλεια των οικονομικών πόρων ως αποτέλεσμα της έλλειψης εργασίας. Όμως εργάτες που χάνουν τη δουλειά τους εξαιτίας του κλεισίματος του εργοστασίου ή της μεταφοράς του σε άλλη περιοχή δεν φαίνεται να έχουν ενοχές. Ο Bakke (1969:220-230), στις έρευνές του με άνεργους άνδρες και τις οικογένειές τους, αναφέρει ότι δεν βρήκε ούτε δύο οικογένειες που να επηρεάστηκαν ή να αντέδρασαν στην ανεργία με τον ίδιο τρόπο. Μερικές οικογένειες προσαρμόστηκαν στην ανεργία, την αντιμετώπισαν αποτελεσματικά και βρήκαν μια νέα ισορροπία, ενώ άλλες οικογένειες έχασαν την ισορροπία τους και διαλύθηκαν. Ο Bakke αναφέρει ότι οι παράγοντες που συμβάλλουν σε οικογενειακή σταθερότητα σε εποχές ανεργίας είναι οι εξής: α) υψηλός βαθμός επαγγελματικών δεξιοτήτων, β) προηγούμενη εμπειρία με ανεργία — όσο περισσότερη εμπειρία τόσο η οικογένεια ξέρει καλύτερα να την αντιμετωπίσει, γ) διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι και οικονομικές υποχρεώσεις, δ) μέγεθος της οικογένειας — οι μεγαλύτερες οικογένειες τα κατάφεραν καλύτερα, και ε) βαθμός συνεργασίας μεταξύ των μελών της οικογένειας.

Αν και η απώλεια της εργασίας επηρεάζει την οικογένεια, δεν φαίνεται εύκολο να διαχωρίσουμε την επίδραση που ασκεί στην ψυχική υγεία του ανέργου και της οικογένειάς του η έλλειψη εισοδήματος σε αντιδιαστολή με την έλλειψη εργασίας. Ο Cambell (1976:134) προσπαθώντας να ξεχωρίσει το ρόλο της απώλειας εργασίας από εκείνον της απώλειας εισοδήματος ανέπτυξε έναν δείκτη ευημερίας. Σε ένα μικρό δείγμα ατόμων, με το ίδιο εισόδημα, οι άνεργοι άνδρες είχαν σημαντικά χαμηλότερες τιμές στον δείκτη ευημερίας από τη βαθμολογία εργαζόμενων ανδρών. Όμως, η διαπίστωση αυτή δεν ισχύει για τις γυναίκες.

Ο Kasl (1974:180) αναφέρει ότι οι οικονομικές δυσκολίες είναι πιο ισχυρή μεταβλητή απ' ό,τι η έλλειψη εργασίας όταν συγκρίνουμε τα επίπεδα ικανοποίησης ζωής και αποξένωσης στον πληθυσμό. Αυτά τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η διάθεση οικονομικών πόρων είναι ο κύριος παράγοντας στη διατήρηση του υψηλού επιπέδου ικανοποίησης του ατόμου σε περίοδο ανεργίας του. Ο Ferman (1979:211) υποστηρίζει αυτή την άποψη και εξηγεί τη

σημασία των οικονομικών πόρων λέγοντας ότι η οικονομική άνεση κατά τη διάρκεια ανεργίας εξυπηρετεί τρεις σκοπούς:

1. σταθεροποιεί και διατηρεί το συνηθισμένο επίπεδο ζωής του ανέργου·
2. επιτρέπει στον άνεργο και την οικογένειά του να συνεχίσει τις συνναστροφές του με τις πρωτογενείς και δευτερογενείς ομάδες, όπου τα οικονομικά μπορεί να είναι μια προϋπόθεση για συμμετοχή, και
3. του δίνει ένα συναίσθημα ελέγχου του κοινωνικού του περιβάλλοντος.

Μέχρι τώρα, λίγοι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να διαχωρίσουν εμπειρικά τις επιπτώσεις από την απώλεια εισοδήματος συγκριτικά με την απώλεια κοινωνικών και ψυχολογικών ωφελειών εξαιτίας της έλλειψης εργασίας. Οι περισσότερες μελέτες ασχολούνται με τις οικονομικές ή τις ψυχολογικές συνέπειες της ανεργίας. Με το πρώτο είδος έρευνας, συνήθως, ασχολούνται οι οικονομολόγοι, ενώ με το δεύτερο οι ψυχολόγοι.

Οι μελέτες που εξετάζουν τις εμπειρίες των ανέργων ανδρών και των οικογενειών τους δείχνουν ότι η ανεργία γενικά θεωρείται ανεπιθύμητο γεγονός, που συμβάλλει στην ψυχολογική δυσλειτουργία μέσω της απώλειας αυτοσεβασμού και της επιδείνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων στην οικογένεια (Komarovsky, 1940). Επιπλέον, η απώλεια εισοδήματος συντελεί στην αποξένωση και στην ψυχολογική δυσθυμία, επειδή οι μορφές και οι τρόποι διασκέδασης αλλάζουν για να αντικατασταθούν με ψυχαγωγικές δραστηριότητες, που δεν απαιτούν δαπάνες.

Καθώς οι άνεργοι δεν συμμετέχουν σε πολιτιστικούς και άλλους φορείς στην κοινότητά τους δημιουργείται εντονότερη αίσθηση απομόνωσης. Έτσι προοδευτικά περιορίζουν τις κοινωνικές τους πορείες, οι οποίες όμως τους είναι τόσο απαραίτητες για συναισθηματική και υλική υποστήριξη και την αντιμετώπιση του άγχους που προκαλεί η ανεργία. Ο Wilcock και ο Franke (1963:93), στη μελέτη τους με εργάτες που έχουν μείνει άνεργοι για μεγάλα χρονικά διαστήματα, βρήκαν ότι τα άτομα αυτά αποχώρησαν από τις κοινωνικές συντροφικές και τους διακατείχαν έντονα αισθήματα πικρίας και θυμού με τις εταιρείες στις οποίες εργάζονταν, με τις συνδικαλιστικές τους οργανώσεις και με το κοινωνικό σύστημα που τους στερούσε την ευκαιρία να παίξουν έναν παραγωγικό ρόλο στην κοινωνία. Αυτοί οι ερευνητές μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο οι οικογένειες αντιμετώπισαν την απώλεια εισοδήματος και βρήκαν ότι μόνο λίγοι εργάτες είχαν εκτός από το μισθό τους και κάποιο άλλο εισόδημα για να συντηρήσουν τις οικογένειές τους. Για να αντιμετωπιστούν οι οικογενειακές ανάγκες, το 28% των συζύγων των ανέργων άρχισαν να εργάζονται. Βέβαια, η είσοδος της συζύγου στην αγορά εργασίας αντιστρέφει τους κοινωνικούς ρόλους των συζύγων. Σε πολλές από αυτές τις οικογένειες ο άνεργος σύζυγος χάνει το σεβασμό και η θέση του ως αρχηγού της οικογένειας αμφισβητείται. Σε μερικές περιπτώσεις τα συμπεράσματα

από τις μελέτες ανέργων και των οικογενειών τους έχουν συμβάλει ουσιαστικά στην κατανόησή μας της υποκειμενικής σημασίας που έχει η ανεργία για το άτομο. Αυτές οι μελέτες, βέβαια, παρουσιάζουν σοβαρές μεθοδολογικές αδυναμίες, όπως αμφισβητούμενες μεθόδους δειγματοληψίας, έλλειψη ομάδων ελέγχου, μικρό δείγμα και περιορισμένη στατιστική ανάλυση, έτσι που περιορίζεται η αξία τους για γενίκευση των αποτελεσμάτων τους.

Για την κατανόηση της ανεργίας χρησιμοποιείται πρόσφατα το θεωρητικό πλαίσιο των αρνητικών συμβάντων της ζωής, τα οποία περιγράφουν την ανεργία ως ένα συγκεκριμένο ανεπιθύμητο γεγονός. Ο Holmes και ο Rahe (1967) προσδιορίζουν ως ψυχοπαιστικά περιστατικά ζωής εκείνα «των οποίων η παρουσία είναι είτε καθοριστική ή απαιτεί μια σημαντική αλλαγή στον καθημερινό τρόπο ζωής του ατόμου». Για τον Myers (1968:133) τα γεγονότα της ζωής ορίζονται ως «εμπειρίες που συμπεριλαμβάνουν μια αλλαγή ρόλου, αλλαγές στην παρούσα κατάσταση ή στο περιβάλλον του ατόμου ή επιφέρουν σημαντικό πόνο».

Η ανεργία, όπως την αναλύσαμε ως τώρα, είναι σίγουρα ένα γεγονός που συνεπάγεται αλλαγές ρόλου και αλλαγές στον τρόπο ζωής του ατόμου. Αλλά, εκτός απ' αυτό το σημείο για το οποίο υπάρχει γενική συμφωνία, οι διάφοροι ερευνητές διερωτώνται για τις συνέπειες της ανεργίας στα άτομα. Ο Kessler (1979:100) πιστεύει ότι τα άτομα που εκτίθενται στο άγχος δεν είναι στον ίδιο βαθμό ευαίσθητα. Η διαθεσιμότητα διαφόρων υλικών και ψυχολογικών πόρων διαφοροποιεί τα αποτελέσματα της ψυχικής έντασης στα άτομα. Σύμφωνα με τον Cobb (1976:308), η ανεργία επηρεάζει τις κοινωνικές παρέες και συναναστροφές του ατόμου. Ο Perlin (1978:2) υποστηρίζει ότι οι επιπτώσεις των γεγονότων της ζωής, που προκαλούν ψυχική ένταση στο άτομο, μετριάζονται από τις ικανότητές του να τις χειριστεί. Οι μηχανισμοί αντιμετώπισης εκφράζουν τις συγκεκριμένες προσπάθειες των ανθρώπων για να αντεπεξέλθουν στις πιέσεις της ζωής. Εντούτοις τα άτομα μιας κοινωνίας δεν έχουν στον ίδιο βαθμό ανεπτυγμένες τις ικανότητές τους και τους μηχανισμούς που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των διαφόρων πιέσεων. Οι Liem και Liem (1978: 10, 139-156) διατείνονται ότι σε κάθε κοινωνική τάξη υπάρχουν διαφορετικές πηγές και μορφές έντασης και υποστήριξης. Παρομοίως ο Kessler (1979:264) συμπεραίνει ότι «άτομα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων εκτίθενται σε περισσότερα αρνητικά γεγονότα ζωής από τα άτομα των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και ότι συγκρίσιμα γεγονότα επηρεάζουν πολύ περισσότερο τη συναισθηματική λειτουργία των ατόμων των κατώτερων τάξεων».

Η σχετική βιβλιογραφία, όμως, για τα συμβάντα ζωής αφήνει αναπάντητα μια σειρά από σημαντικά ερωτήματα. Έρευνες για την ανεργία δείχνουν, απ' ενός, ότι τα άτομα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων εκτίθενται σε περισσότερα αρνητικά γεγονότα ζωής, ενώ άλλες έρευνες δείχνουν, απ'

ετέρου, ότι η επίδραση αυτών των γεγονότων μετριάζεται από την προηγούμενη εμπειρία του ατόμου και το βαθμό που έχει εκτεθεί στο συγκεκριμένο γεγονός στο παρελθόν. Για παράδειγμα, η επίδραση της ανεργίας που αντιμετωπίζουν για πρώτη φορά άτομα των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, σύμφωνα με τη θεωρία των αρνητικών συμβάντων ζωής, θα έπρεπε να είναι πιο οδυνηρή, διότι δεν έχουν προηγούμενη πείρα να την αντιμετωπίσουν και ταυτόχρονα λιγότερο οδυνηρή διότι τα άτομα αυτά έχουν περισσότερες πηγές οικονομικής, ψυχολογικής και κοινωνικής συμπαράστασης απ' ό,τι τα άτομα των κατώτερων τάξεων.

Αντίθετα, τα μέλη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, ενώ διαθέτουν περιορισμένους οικονομικούς πόρους, έχουν αναπτύξει πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης της επαναλαμβανόμενης ανεργίας. Εντούτοις, η έκθεσή τους σε μια συνεχιζόμενη κατάσταση ψυχικής έντασης μπορεί να έχει ανεπανόρθωτα (αμετάτρεπτα) αποτελέσματα απ' ό,τι μια σύντομη περίοδος έντονης ψυχικής έντασης. Ακόμα ένα θέμα που πρέπει να εξεταστεί είναι σε τι βαθμό η ανεργία επηρεάζει την ψυχική υγεία του ατόμου από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Ο Myers και οι συνεργάτες του (1974: 149) βρήκαν ότι «άτομα τα οποία αντιδρούν σε μερικά γεγονότα με μεγάλη ένταση, αντιδρούν κατά τον ίδιο τρόπο και στην ανεργία». Η Gore (1978: 159) μελέτησε την επίδραση που έχει στους εργατές και τις οικογένειές τους το κλείσιμο δύο εργοστασίων. Βρήκε ότι «άνεργοι που ζουν σε αγροτικές περιοχές επηρεάζονται λιγότερο από τους άνεργους των αστικών κέντρων, ακόμα και όταν η περίοδος της ανεργίας τους ήταν μεγαλύτερης διάρκειας». Ερμήνευσε αυτό το εύρημα ως απόδειξη ενός πιο συνεκτικού κοινωνικού περιβάλλοντος και της δύναμης των κοινωνικών δεσμών στις αγροτικές περιοχές. Οι Chen και Cobb (1960:148) βρήκαν σημαντική συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών σύνθεσης της οικογένειας και του σταδίου του κύκλου ζωής του ατόμου και των συμπτωμάτων ψυχικής διαταραχής του.

Συνεπώς η ανεργία θεωρείται ως ανεπιθύμητο συμβάν ζωής και κάτω από ορισμένες συνθήκες προκαλεί ψυχολογική ένταση και πιθανώς ψυχική δυσλειτουργία. Όμως, η ένταση που προκαλείται από την ανεργία είναι περιστασιακή και παροδική και οι επιπτώσεις της μπορεί να εξαιρεθούν όταν ο άνεργος επιστρέψει στη δουλειά του. Οι Dohrenwend και Dohrenwend (1978) υποστηρίζουν ότι οι επιπτώσεις των αρνητικών συμβάντων ζωής, τα οποία θεωρούνται κατά κάποιο τρόπο φυσιολογικά και συνηθισμένα, δεν είναι τόσο σαφείς. Αν και οι αποδείξεις για τις μακροπρόθεσμες επιδράσεις μεμονωμένων γεγονότων είναι περιορισμένες, ευρήματα από διάφορες μελέτες υποδηλώνουν ότι κρίσιμα γεγονότα ζωής επηρεάζουν τη φυσική και την ψυχική υγεία και απαιτούν κάποια προσαρμογή εκ μέρους του ατόμου (Holmes και Rahe, 1967).

Παλαιότερες έρευνες ασχολήθηκαν με την επίδραση των σημαντικών

γεγονότων στη ζωή των ατόμων. Ο Dohrenwend (1978) απέδειξε ότι αρνητικά γεγονότα ζωής που επηρεάζουν σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του ατόμου επιδρούν στη σωματική και ψυχική υγεία και του ίδιου. Σε αυτή τη μελέτη εξετάζεται η επίδραση της ανεργίας του συζύγου στον ερωτώμενο, αναγνωρίζοντας ότι η ανεργία επηρεάζει όχι μόνον τον άνεργο εργάτη, αλλά όλη την οικογένεια.

Παρά τις συγκρουόμενες μεθοδολογικές προσεγγίσεις και τα αντιφατικά, μερικές φορές, ευρήματα, το γενικό συμπέρασμα από αυτές τις μελέτες είναι ότι η ανεργία επηρεάζει την ψυχική κατάσταση των ατόμων και την οικογένειά τους. Όμως οι σημαντικές ερωτήσεις που πρέπει να απαντηθούν είναι:

- α) ώς ποιο βαθμό η ανεργία επηρεάζει την ψυχική υγεία, και
- β) είναι η έλλειψη εργασίας ή η έλλειψη εισοδήματος που επηρεάζει την ψυχική υγεία των ανέργων;

Γ. ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Σχέδιο έρευνας και στοιχεία

Οι διάφορες μελέτες που αφορούν περιπτώσεις άνεργων ατόμων και των οικογενειών τους κατά τη διάρκεια της οικονομικής κατάρρευσης, όπως επίσης η πιο πρόσφατη εξέταση της ανεργίας στο πλαίσιο της θεωρίας της ψυχολογικής έντασης (stress) και των ψυχοπιεστικών συμβάντων ζωής (stressful life events) υποδηλώνουν ότι η ανεργία επηρεάζει την ψυχική κατάσταση των ανέργων εργατών.

Η έρευνα στην οποία κυρίως στηρίζεται αυτό το άρθρο, χρησιμοποίησε ένα διατμηματικό σχέδιο για να εξετάσει τη δύναμη και τη φύση των συσχετίσεων μεταξύ των εξαρτημένων μεταβλητών (ψυχική δυσλειτουργία και χρήση υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής) και της ανεξάρτητης μεταβλητής (απασχόληση), ελέγχοντας (κρατώντας σταθερές) μια σειρά από παρεμβαλλόμενες μεταβλητές που έχουν σχέση: α) με τα άτομα τα οποία έλαβαν μέρος στην έρευνα (ηλικία, φύλο, οικογενειακή κατάσταση), β) με την οικογένειά τους (μέγεθος, κοινωνικοοικονομική κατάσταση, εισόδημα, στάδιο οικογενειακού κύκλου ζωής), και γ) με την κοινότητα στην οποία κατοικούν (μέγεθος, πυκνότητα πληθυσμού, βαθμός εξαστισμού, διάμεσος τιμή εισοδήματος, ποσοστό οικογενειών στην κοινότητα που ζουν σε επίπεδο φτώχειας).

Σε αυτό το άρθρο δεν θα γίνει παρουσίαση του μέρους της έρευνας που αφορά τη συσχέτιση μεταξύ ψυχικής δυσλειτουργίας του ατόμου και των χα-

ρακτηριστικών της κοινότητάς του. Αν και η έμφαση στην ανάλυση των στοιχείων ήταν το πρόσωπο που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο, είχαν συλλεγεί στοιχεία για την απασχόληση ή ανεργία του/της συντρόφου καθώς επίσης και για το αν χρησιμοποίησαν υπηρεσίες ψυχικής υγιεινής τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας κατά τη διάρκεια του τελευταίου χρόνου.

Η σύγκριση των βαθμών (scores) στην κλίμακα μέτρησης των ατόμων τα οποία έκαμαν χρήση, σε αντιδιαστολή με εκείνους που δεν χρησιμοποιήσαν υπηρεσίες ψυχικής υγιεινής έδωσε τη δυνατότητα να ελεγχθεί αν οι άνεργοι χρήστες είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία απ' ό,τι οι εργαζόμενοι οι οποίοι χρησιμοποιούσαν αυτές τις υπηρεσίες. Η διαπίστωση ότι η ανεργία οδηγεί σε υψηλότερους ρυθμούς ψυχικής δυσλειτουργίας και χρησιμοποίησης υπηρεσιών, ελέγχοντας τις άλλες μεταβλητές, θα στήριζε τη βασική υπόθεση της έρευνας.

Σχετικά με την κατεύθυνση (directionality) της συσχέτισης των μεταβλητών θα ήταν παράλογο να υποστηριχθεί ότι η χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής οδηγεί σε μεγαλύτερο βαθμό ψυχικής δυσλειτουργίας και ανεργίας. Στην ανάλυση των δεδομένων η βαθμολογία των ερωτηθέντων στην κλίμακα μέτρησης ψυχικής υγείας θεωρήθηκε ο πιο αξιόπιστος δείκτης και συμπληρωματικά μόνο χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία που αναφέρονται στη χρήση υπηρεσιών.

Η εμπειρική έκφραση (operationalization) του θεωρητικού ορισμού της ψυχικής υγείας επικεντρώθηκε στην παρουσία και το βαθμό σοβαρότητας της ψυχολογικής διαταραχής στον πληθυσμό. Στη μελέτη που έγινε στο Μανχάταν της Νέας Υόρκης από τους Langner και Michael (1963), οι ερωτηθέντες καταχωρίστηκαν σε έξι κατηγορίες ατόμων σύμφωνα με τα είδη των ψυχιατρικών συμπτωμάτων. Στις κατηγορίες εντάσσονταν από τη μια μεριά άτομα ψυχικά υγιή χωρίς ψυχιατρικά συμπτώματα μέχρι και άτομα με σοβαρή ψυχική αναπηρία που παρουσίαζαν πολλά ψυχιατρικά συμπτώματα.

Ο Gurin και οι συνεργάτες του (1960) και οι Myers και Beam (1968) για να μετρήσουν την κατάσταση ψυχικής υγείας του πληθυσμού που μελετούσαν, στηρίχτηκαν επίσης στην παρουσία ψυχιατρικών συμπτωμάτων στα δείγματά τους, χωρίς να κάνουν αναφορά σε διαγνωστικές κατηγορίες ή στη σχετική κατανομή διαφόρων τύπων ψυχικών ασθενειών στον πληθυσμό.

Για την παρούσα μελέτη επελέγη μια παραλλαγή (version) του δείκτη ψυχικής κατάστασης που αποτελείται από 20 ερωτήσεις (items) και χρησιμοποιήθηκε από τους Myers και Beam (1968) στη μελέτη που έκαναν στην πόλη New Haven των ΗΠΑ. Παρά την εκτεταμένη χρήση αυτού του τύπου των οργάνων διαλογής, έχει ασκηθεί κριτική (Sheiler 1973: 252) σχετικά με την καταλληλότητα και την αξιοπιστία αυτών των κλιμάκων για τη μέτρηση ψυχικών παθήσεων (Swartz, Myers και Astrachan 1973· Mendelson κ.ά. 1978).

Σε αυτό το σημείο μπορεί βέβαια να αναρωτηθεί κανείς ποια είναι η

χρησιμότητα αυτών των οργάνων. Αυτές οι κλίμακες έχουν χρησιμοποιηθεί για τη διαφοροποίηση των «υγιών» από τα «ασθενή» άτομα ερευνημένων πληθυσμών και την κατάταξή τους σε αντίστοιχες κατηγορίες. Η κατηγορία των «ασθενών» περιλαμβάνει συνήθως άτομα που έχουν εισαχθεί σε ψυχιατρεία. Η κριτική που έχει ασκηθεί οφείλεται στο γεγονός ότι τα όργανα αυτά δεν είναι κατάλληλα όταν χρησιμοποιούνται για μελέτες που στόχο έχουν την παρακολούθηση των ασθενών μετά την έξοδό τους από το ψυχιατρείο ή την ταξινόμησή τους σε διαγνωστικές κατηγορίες αποκλειστικά με βάση τα στοιχεία των κλιμάκων αυτών. Το όργανο αυτό μας παρέχει τη δυνατότητα μιας αδρής μέτρησης του επιπέδου ψυχολογικής αναπηρίας για ομάδες πληθυσμού που ζουν στην κοινότητα. Γι' αυτόν το σκοπό είναι χρήσιμο ως δείκτης ψυχιατρικής συμπτωματολογίας στην κοινότητα.

2. Διαδικασίες δειγματοληψίας

Σκοπός αυτής της μελέτης ήταν να περιλάβει ένα τυχαίο δείγμα οικογενειών (νοικοκυριών) που κατοικούσαν μόνιμα σε μια από τις 25 κοινότητες οι οποίες αποτελούν την περιφέρεια της Βορειοκεντρικής Μασαχουσέτης. Το δείγμα αποτελούνταν από 1.556 νοικοκυριά: δεν κατέστη δυνατή η επικοινωνία με 79 νοικοκυριά παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες, ενώ 277 νοικοκυριά αρνήθηκαν να λάβουν μέρος στη μελέτη. Επίσης σε 9 νοικοκυριά δεν ολοκληρώθηκαν οι συνεντεύξεις από τους ερωτωμένους. Τελικά στη μελέτη ολοκληρώθηκαν οι συνεντεύξεις σε 1.191 νοικοκυριά. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ποσοστό 17% των νοικοκυριών που αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα είναι κάτι το συνηθισμένο για τέτοιου είδους έρευνες και δεν επηρεάζει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Για παράδειγμα, στη μελέτη της περιοχής Midtown (Langner 1963), 13% των νοικοκυριών αρνήθηκαν να συμμετέχουν. Επίσης σε μια παρόμοια μελέτη (Myers, 1968) στην πόλη του New Haven (ΗΠΑ), το 5,5% του πληθυσμού είχε βαθμό 80 στην κλίμακα της Ψυχικής Κατάστασης: στην παρούσα μελέτη το 5,3% των ερωτηθέντων είχαν τον ίδιο βαθμό στην ίδια κλίμακα.

Οι παραπάνω συγκρίσεις μαζί με άλλες ικανοποίησαν τον ερευνητή για την ορθότητα της μεθοδολογίας της μελέτης αυτής και την αξιοπιστία των στοιχείων όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος σε σχέση με τον πληθυσμό της περιοχής.

Είναι χρήσιμο επίσης να αναφερθεί ότι το τεστ Cronbach Alpha έδωσε ένα ψηλό βαθμό ($\alpha = .91$) για την εσωτερική αξιοπιστία της κλίμακας Ψυχικής Κατάστασης. Για τη βαθμολόγηση στην κλίμακα Ψυχικής Κατάστασης του Gurin (Gurin Mental Status Index) ο ερευνητής χρησιμοποίησε τις ίδιες μεθόδους με τους Myers (1968) και Jackson (1962:469). Ο μικρότερος βαθ-

μός είναι 24 και ο μεγαλύτερος 80. Οι ερωτώμενοι που είχαν 66 ή χαμηλότερο βαθμό κατατάχθηκαν στην κατηγορία των ατόμων με σοβαρά συμπτώματα. Εκείνοι που είχαν βαθμό από 67-75 κατατάχθηκαν στην κατηγορία με μέτρια συμπτώματα.

Το ερωτηματολόγιο δοκιμάστηκε σε 200 άτομα και μετά τις τελευταίες τροποποιήσεις χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή στοιχείων. Οι ερωτηθέντες ήταν οι αρχηγοί των νοικοκυριών, κατά κανόνα ο σύζυγος ή η σύζυγος στην οικογένεια.

3. Μεταβλητές

α) Χρησιμοποίηση Υπηρεσιών Ψυχικής Υγιεινής

Τα συγκεντρωθέντα στοιχεία έδειξαν πόσα άτομα είχαν χρησιμοποιήσει Υπηρεσίες Ψυχικής Υγιεινής κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους. Τα στοιχεία αυτά ταξινομήθηκαν σε τρεις κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία αφορούσε εκείνους που δεν είχαν χρησιμοποιήσει Υπηρεσίες, η δεύτερη τα μέλη των οικογενειών των ερωτηθέντων που είχαν χρησιμοποιήσει Υπηρεσίες και η τρίτη τους ερωτηθέντες που είχαν οι ίδιοι χρησιμοποιήσει Υπηρεσίες.

β) Κατάσταση Ψυχικής Υγείας

Η κλίμακα Ψυχική Κατάστασης μετράει τα συμπτώματα ψυχολογικής έντασης και ψυχικής ασθένειας του ατόμου, τα οποία υποδηλώνουν συνθήκες αναπηρίας στις συναισθηματικές, κοινωνικές και σωματικές (physical) λειτουργίες του ερωτωμένου.

Δ. ΑΝΑΛΥΣΗ

Ο κύριος σκοπός της ανάλυσης είναι η σύγκριση των ομάδων των εργαζόμενων και άνεργων ερωτηθέντων σε σχέση με την ψυχική τους υγεία και τη χρήση των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγιεινής. Δεδομένου ότι το μέγεθος του δείγματος είναι πολύ μεγάλο, αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί το συμβατικό επίπεδο σημαντικότητας .05 για τον έλεγχο των διαφόρων υποθέσεων. Στην ανάλυση που ακολουθεί θα δοθούν τα πραγματικά επίπεδα σημαντικότητας, τα οποία στην πλειονότητά τους είναι πολύ πιο αυστηρά (.01, .001 κλπ.). Εκτός από τις διασταυρώσεις, το X^2 , τις κατανομές του t , η ανάλυση περιλάμβανε επίσης τις εξής δοκιμές: μονότροπη ταξινόμηση (one way) και

δικατάληκτη ανάλυση της διακύμανσης (υπόδειγμα μόνιμων επιδράσεων = fixed effects model) με την κατανομή δειγματοληψίας του t για να ελέγξει τις μέσες διαφορές (mean differences) μεταξύ τριών ή περισσότερων ανεξάρτητων δειγμάτων.

Επειδή η τεχνική ANOVA στηρίζεται στην προσέγγιση της γενικής γραμμικής υπόθεσης για την ανάλυση της διακύμανσης, μπορεί να αντιμετωπίσει προβλήματα άνισων θυρίδων (cells), καθώς επίσης μπορεί να αντιμετωπίσει θέματα που προκύπτουν από θυρίδες χωρίς αριθμούς (empty cells) (Nie κ.ά. 1975:398). Το η^2 υπολογίστηκε για να μετρηθεί η δύναμη της σχέσης.

Ε. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας έδειξε ότι η ανεργία ως ψυχοπιεστικό γεγονός ζωής επηρεάζει την ψυχική κατάσταση των ανέργων και των μελών των οικογενειών τους. Η επίδραση όμως της ανεργίας μετριάζεται από τα χαρακτηριστικά του ατόμου, της οικογένειας και της κοινότητάς του. Γι' αυτό το λόγο είναι αναγκαίο να εξετάζεται η διαφορετική επίδραση της ανεργίας σε άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Για να γίνει κατανοητή η επίδραση της ανεργίας στην ψυχική υγεία των ατόμων εξετάστηκαν οι παρακάτω υποθέσεις:

1. Απασχόληση και Ψυχική Υγεία

Τα στοιχεία του Πίνακα 1 δείχνουν ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της απασχόλησης και της ψυχικής διαταραχής. Όμως η σχέση αυτή δεν είναι πολύ δυνατή όπως μετριέται από το η^2 ($\eta^2 = .040$). Με άλλα λόγια, μόνο 4% στη βαθμολογία της ψυχικής υγείας εξηγείται από τη γνώση της εργασιακής κατάστασης του ερωτωμένου. Αυτό το εύρημα είναι μια πολύ περιορισμένη επιβεβαίωση της άποψης ότι η ανεργία ως ψυχοπιεστικό γεγονός ζωής επηρεάζει την ψυχική υγεία του ερωτωμένου.*

Για να εκτιμηθεί όμως πληρέστερα η διαφορά στη διανομή της βαθμολογίας μεταξύ εργαζομένων και ανέργων, οι βαθμοί ομαδοποιήθηκαν σε έξι κατηγορίες. Στον Πίνακα 2 παρατίθενται ο αριθμός και τα ποσοστά των εργαζομένων και ανέργων σε καθεμιά από τις έξι κατηγορίες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι πιο πολλοί άνεργοι συγκεντρώνονται στο κάτω μέρος της κλί-

* Η ψυχική υγεία του ερωτωμένου μετριέται με το βαθμό που παίρνει στην κλίμακα Ψυχικής Κατάστασης Gurin, η οποία έχει 20 ερωτήσεις (20 item scale).

μακας με βαθμό 66 ή λιγότερο. Αυτό υποδηλώνει σοβαρά συμπτώματα ψυχικής διαταραχής. Πιο συγκεκριμένα, το 42% των ανέργων έχουν αυτή τη βαθμολογία, ενώ μόνο το 24% των εργαζομένων έχουν βαθμολογία 66 ή λιγότερο. Όπως αναμενόταν, η σχέση είναι στατιστικά σημαντική ($X^2= 34,66$, df 6, p.001).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μέσος όρος βαθμών ψυχικής κατάστασης
μεταξύ εργαζομένων και ανέργων

	ΕΡΓΑΖΟ- ΜΕΝΟΙ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	η^2
N	535	152		
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	70.56	67.05		
Μονοκατάληκτη τιμή του t = 5.38			.001	.040

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Σύγκριση των μέσων τιμών βαθμών
ψυχικής κατάστασης
ερωτηθέντων που ανήκουν στον ενεργό πληθυσμό

Βαθμός ψυχικής υγείας	Εργαζόμενοι	Άνεργοι
	%	%
20-45	0	2.0
46-55	2.4	9.2
56-66	21.9	30.7
67-70	19.1	17.0
71-75	38.1	29.4
76-80	18.6	11.8
	100.0	100.0
N	(554)	(153)
M.O. ΒΑΘΜΩΝ	70.56	67.05
MON. ΤΙΜΗ ΤΟΥ t = 5.38 p .001 $\eta^2 = .04$		
M.O. → Μέσος όρος		
M.T. → Μονοκατάληκτη τιμή		
Στ.Α → Σταθερή Απόκλιση		

Οι διαφορές στο άνοιγμα (εύρος) της βαθμολογίας της ψυχικής κατάστασης και η κατανομή (distribution) φαίνεται να ενισχύουν την άποψη ότι η σχέση μεταξύ απασχόλησης και ψυχικής διαταραχής είναι πιο ισχυρή από αυτή που υποδηλώνει η τιμή του η^2 (.040).

Αυτό το χαμηλό επίπεδο συσχέτισης των δύο μεταβλητών δεν επιβεβαιώνει την άποψη, η οποία είναι ευρέως παραδεκτή, ότι η ανεργία και η απώλεια εισοδήματος έχουν έντονες επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του πληθυσμού. Τότε πώς εξηγείται αυτό το αποτέλεσμα;

Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι από αυτά τα στοιχεία δεν ήταν δυνατό να διαχωρίσουμε αυτούς που ήταν άνεργοι όταν έγινε η συνέντευξη από εκείνους που είχαν μείνει άνεργοι νωρίτερα στη διάρκεια αυτού του χρόνου. Είναι πολύ πιθανό ότι αυτοί που ήταν άνεργοι σε εκείνη την περίοδο θα είχαν πολύ χαμηλότερο βαθμό από αυτούς που ήταν άνεργοι παλαιότερα, επειδή πιθανώς είχαν στο μεταξύ βρει εργασία ή είχαν προσαρμοστεί μέχρις ενός σημείου στο να είναι άνεργοι. Έτσι, σε οποιαδήποτε περίπτωση τα συμπτώματα της ψυχικής τους διαταραχής είχαν μειωθεί όταν έγινε η συνέντευξη. Μια άλλη πιθανή εξήγηση θα ήταν ότι η επίδραση της ανεργίας στην ψυχική υγεία του ατόμου σχετίζεται εκτός από άλλους παράγοντες και με τη διάρκεια της. Σε αυτή την έρευνα δεν υπήρχαν στοιχεία για να ξεχωρίσουμε αυτούς που ήταν άνεργοι για μικρό χρονικό διάστημα από εκείνους που είχαν μείνει άνεργοι για μεγαλύτερη χρονική περίοδο. Αν υπήρχαν αυτά τα στοιχεία θα ήταν δυνατό να προσδιορίσουμε μέχρι ποιου βαθμού η ψυχολογική δυσθυμία (distress) εξαρτάται από τη διάρκεια της ανεργίας.

Έτσι το χαμηλό επίπεδο της συσχέτισης που βρέθηκε μεταξύ της ανεργίας και της ψυχικής υγείας μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη ενός ακριβούς οργάνου για την μέτρηση των διαστάσεων (πτυχών) της ανεργίας. Όμως, μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι η ανεργία επηρεάζει το βαθμό που το άτομο είναι ικανοποιημένο με τον εαυτό του (Cohen, 1981), καθώς επίσης και με την εικόνα που έχει για τον εαυτό του (Cohn, 1978). Η ανεργία δεν έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του ατόμου όπως αυτές μετριούνται με τις ψυχιατρικές κλίμακες. Με άλλα λόγια, η ανεργία μπορεί να επηρεάζει τη γενική κατάσταση ενός ατόμου αλλά δεν οδηγεί σε πιο σοβαρές μορφές ψυχικής διαταραχής και ψυχοπαθολογίας.

2. Επίδραση της ανεργίας σε γυναίκες αρχηγούς νοικοκυριών

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας μια εύλογη υπόθεση ήταν ότι οι γυναίκες αρχηγοί νοικοκυριών, ως σύνολο, βρίσκονται σε ευάλωτη θέση αναφορικά με τα δίκτυα κοινωνικής στήριξης και τη διαθεσιμότητα κοινωνικών πόρων. Συνεπώς η απώλεια εργασίας θα είχε δραστικές επιπτώσεις γι' αυτές. Τα στοιχεία στον Πίνακα 3 δείχνουν ότι η τιμή του μονοκατάληκτου κριτηρίου ελέγχου κατανομής του t είναι 4,60. Η τιμή αυτή είναι στατιστικά σημαντική στο επίπεδο .001. Αυτό το ισχυρό εύρημα ($\eta^2=.14$) δείχνει καθαρά ότι η απώλεια εργασίας είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που επηρεά-

ζει την ψυχική κατάσταση των γυναικών αρχηγών οικογενειών. Σε αυτή την περίπτωση η επίδραση οφείλεται κυρίως στην απώλεια εισοδήματος. Οι γυναίκες αρχηγοί νοικοκυριών συνήθως έχουν μικρά παιδιά που εξαρτώνται από αυτές και έτσι η απώλεια εργασίας τις αναγκάζει να καταφύγουν στα ταμεία ανεργίας, κοινωνικές υπηρεσίες κλπ. Με το εισόδημα που βασίζεται στο επίδομα ανεργίας ζουν πολύ περιορισμένα, για να μην αναφέρουμε ότι επειδή αναγκάζονται να επιδοτούνται τους δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

*Σύγκριση των μέσων τιμών των βαθμών
ψυχικής κατάστασης γυναικών αρχηγών νοικοκυριών*

	<i>Εργαζόμενες</i>	<i>Άνεργες</i>
N	100	34
M.O.	69.60	62.97
Στ.Α.	10.11	5.99
MON. ΤΙΜΗ ΤΟΥ t = 4.60	p < .001	$\eta^2 = .14$

3. Η απώλεια εργασίας του άνδρα όταν η σύζυγος εργάζεται και η ψυχική του κατάσταση

Η απώλεια εργασίας αντιπροσωπεύει απώλεια εισοδήματος και απώλεια κοινωνικής θέσης. Η καθιερωμένη άποψη (Bakke, Komarovsky) είναι ότι η απώλεια εργασίας για τους άνδρες είναι ένα σημαντικό χτύπημα στο «εγώ» τους γιατί θεωρείται ότι επωμίζονται την πρωταρχική ευθύνη για την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους. Η ανεργία στον άνδρα υπονομεύει τη θέση του ως αρχηγού της οικογένειας και μπορεί να έχει αρνητική επίδραση σε όλη την οικογένεια. Στην παρούσα μελέτη βρέθηκε ότι σε νοικοκυριά που εργάζεται η σύζυγος, η επίδραση της ανεργίας στην ψυχική κατάσταση του άνδρα δεν είναι σοβαρή. Η εξήγηση γι' αυτό ίσως είναι το γεγονός ότι υπάρχει ένα αίσθημα οικονομικής ασφάλειας από την εργασία της συζύγου. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι αυτό το εύρημα ενισχύει την άποψη ότι για τους παντρεμένους άνδρες η απώλεια του ρόλου του οικονομικού στυλοβάτη, και του κοινωνικού κύρους που αυτός ο ρόλος τους προσδίδει, δεν έχει αρνητικά αποτελέσματα στην ψυχική τους υγεία.

Η σύγκριση των βαθμών ψυχικής κατάστασης των άνεργων ανδρών και άνεργων γυναικών έδειξε επίσης ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο υποομάδων. Έτσι, αυτό το εύρημα δείχνει ότι η επίδραση της ανεργίας στους άνεργους άνδρες δεν είναι περισσότερο σοβαρή

απ' ό,τι στις άνεργες συζύγους τους. Ίσως η σημερινή κοινωνία βρίσκεται σε ένα στάδιο όπου η παραδοσιακή εικόνα για τους άνδρες «κουβαλητές» και τις γυναίκες «νοικοκυρές» δεν ισχύει. Και συνεπώς δεν υπάρχει διαφορά της κατάσταση ψυχικής υγείας από την απώλεια εργασίας στα δύο φύλα.

4. Τα αποτελέσματα της ανεργίας στην ψυχική υγεία όταν και οι δύο σύζυγοι είναι άνεργοι

Τα στοιχεία του Πίνακα 4 δείχνουν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των ερωτηθέντων εργαζόμενων και άνεργων ανδρών και των συζύγων τους. Οι άνεργοι, ασχέτως φύλου, έχουν χαμηλότερο βαθμό ψυχικής υγείας. Εκτός από την απώλεια της κοινωνικής θέσης και των κοινωνικών στηριγμάτων που παρέχει η απασχόληση, η απώλεια εισοδήματος στις οικογένειες όπου και οι δύο σύζυγοι ήταν άνεργοι κατά τη διάρκεια του περασμένου έτους από τη συνέντευξη, έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική τους υγεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Σύγκριση βαθμού ψυχικής κατάστασης ερωτηθέντων σε νοικοκυριά όπου οι δύο σύζυγοι εργάζονταν, με ερωτηθέντες σε νοικοκυριά όπου και οι δύο σύζυγοι ήταν άνεργοι

	<i>Και οι δύο εργάζονται</i>	<i>Και οι δύο άνεργοι</i>	<i>Επίπεδο σημαντικότητας</i>	<i>η²</i>
N	272	20		
M.O.	70.29	64.85		
Στ.Α.	6.72	6.20		
Μονοκατάληκτη τιμή του t = 3.50			.001	0.41

5. Κοινωνικοοικονομική κατάσταση, ανεργία και ψυχική διαταραχή

Μέχρι αυτό το σημείο στην ανάλυση των στοιχείων έγινε εξέταση της επίδρασης της ανεργίας σε διάφορες υποομάδες ερωτηθέντων οι οποίοι είχαν εργασία ή ήταν άνεργοι χωρίς να ελέγχονται παρεμβαλλόμενες μεταβλητές. Η επόμενη υπόθεση εξέτασε τη σχέση εργασίας και ψυχικής υγείας ελέγχοντας τη μεταβλητή κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα εξετάστηκε η εξής υπόθεση: ελέγχοντας για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ερωτηθέντων οι απασχολούμενοι έχουν υψηλότερο βαθμό ψυχικής υγείας απ' ό,τι οι άνεργοι. Τα αποτελέσματα όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 5 δείχνουν ότι για άτομα που ανήκουν στις υψηλότερες κοι-

ωνικοοικονομικές κατηγορίες (I και II) καθώς επίσης και στη χαμηλότερη (V) η μηδενική υπόθεση επιβεβαιώνεται. Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ εργαζομένων και ανέργων οι οποίοι ανήκουν στις ανώτερες και κατώτερες κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες. Το ερώτημα είναι γιατί συμβαίνει αυτό. Πως μπορούμε να εξηγήσουμε αυτό το αποτέλεσμα; Καταρχήν, πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί για την ουσιαστική σημασία αυτών των αποτελεσμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τον μικρό αριθμό ατόμων που απαρτίζουν τα επιμέρους δείγματα. Με αυτή την προειδοποίηση θα μπορούσαν να δοθούν οι ακόλουθες ερμηνείες. Για τα μέλη των ανώτερων κοινωνικά τάξεων μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η επίδραση της ανεργίας δεν είναι πολύ κρίσιμη γιατί έχουν κοινωνικά στηρίγματα και οικονομικούς πόρους στη διάθεσή τους για να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της ανεργίας. Για τα μέλη που προέρχονται από τις κατώτερες εισοδηματικά κατηγορίες, μια πιθανή εξήγηση, η οποία υποστηρίζεται και από τη βιβλιογραφία για τα ψυχοπαιστικά γεγονότα της ζωής, είναι ότι συνήθως αυτά τα άτομα μένουν συχνά χωρίς εργασία και συνεπώς έχουν μάθει να αντιμετωπίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις της ανεργίας. Γνωρίζουν τι επιδόματα δικαιούνται από διάφορους φορείς, όπως π.χ. η Κοινωνική Πρόνοια, ο ΟΑΕΔ κλπ., πότε και από πού να δανειστούν χρήματα και γενικά πώς να προσαρμόζονται σε τόσο αντίξοες καταστάσεις. Με αυτή την έννοια, οι επιπτώσεις της ανεργίας εξασθενούν. Οι κοινωνικές συνέπειες αυτού του ευρήματος δεν είναι κάτι ευχάριστο, ωστόσο είναι αξιοσημείωτο. Αξίζει να παρατηρηθεί επίσης ότι ο μέσος όρος στη βαθμολογία ψυχικής υγείας των εργαζόμενων και άνεργων ερωτηθέντων οι οποίοι ανήκουν στην κατώτερη κατηγορία (V) είναι χαμηλότερος από τον μέσο όρο βαθμολογίας των υπόλοιπων κατηγοριών. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι τα μέλη της κατώτερης κοινωνικής τάξης βρίσκονται συνεχώς κάτω από ψυχοπαιστικές καταστάσεις.

Στον Πίνακα 5 τα στοιχεία δείχνουν ότι για τη μεσαία κοινωνικοοικονομική κατηγορία (III και IV) υπάρχει στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ ανεργίας και ψυχικής υγείας.

Αν και επιβεβαιώθηκε η ερευνητική υπόθεση, είναι επίσης ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι όταν ελέγχουμε για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση η σχέση απασχόλησης και ψυχικής υγείας δεν είναι ισχυρή. Η τιμή του η^2 για την κατηγορία III είναι 0.03 και για την κατηγορία IV είναι 0.035. Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις δεν είναι πολύ δυνατές, τα αποτελέσματα δηλώνουν ότι τα μέλη των μεσαίων και εργατικών τάξεων είναι περισσότερο εύάλωτα στις επιπτώσεις της ανεργίας από τα μέλη των υψηλών και χαμηλών τάξεων. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι δεν έχουν τους πόρους των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών ομάδων ούτε την εμπειρία των κατώτερων τάξεων για την αντιμετώπιση της ανεργίας. Επίσης, δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για οικονομική ενίσχυση η οποία προσφέρεται στους ανέργους από τις κατώτερες τά-

ξεις. Για να επιβεβαιωθεί αυτή η υπόθεση, ο ερευνητής εξέτασε τη σχέση ανεργίας και ψυχικής υγείας ελέγχοντας το εισοδηματικό επίπεδο των ερωτηθέντων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Σύγκριση βαθμών ψυχικής κατάστασης εργαζομένων και ανέργων ερωτηθέντων για καθεμιά από τις τέσσερις ομάδες κοινωνικοοικονομικών κατηγοριών

Κοινωνικοοικονομική Κατηγορία (Κ.Ο.Κ.)		Εργαζόμενοι	Άνεργοι	Βαθμός σημαντικότητας	n ²
I και II	N M.O. Στ.Α. Μον. τιμή του t=1.44	57 71.39 5.58	4 67.25 4.34	Μη σημαντική	
III	N M.O. Στ.Α. Μον. τιμή του t=2.44	165 71.36 6.38	30 67.93 10.20	p .01	.03
IV	N M.O. Στ.Α. Μον. τιμή του t=3.46	244 70.12 6.85	86 67.02 7.85	p .002	.035
V	N N.O. Στ.Α. Μον. τιμή του t=1.55	55 69.26 6.92	29 66.37 6.96	Μη σημαντική	

Εξετάστηκε η υπόθεση ότι το επίπεδο εισοδήματος παίζει έναν παρεμβαλλόμενο ρόλο μεταξύ απασχόλησης και ψυχικής υγείας. Πλην όμως αυτή η υπόθεση είναι πιθανό να μην ισχύει για τους φτωχούς, διότι η εργασία δεν τους προσφέρει ουσιαστικά περισσότερα χρήματα σε σχέση με αυτά που τους προσφέρουν τα ταμεία ανεργίας και άλλοι φορείς πρόνοιας.

Ο Πίνακας 6 δείχνει ότι η ερευνητική υπόθεση επιβεβαιώθηκε για όλες τις εισοδηματικές τάξεις εκτός της κατώτερης, στην οποία κατά κανόνα στη Βόρεια Αμερική θεωρούνται φτωχοί. Η τιμή της διανομής t για την κατώτερη κατηγορία είναι 1,77, η οποία δεν είναι στατιστικά σημαντική. Για τις υπόλοιπες εισοδηματικές τάξεις η τιμή του t είναι 3,53, που είναι στατιστικά σημαντική στο επίπεδο p.001. Αυτό το εύρημα επίσης ενισχύει τη θέση ότι η απώλεια εισοδήματος παίζει πιο σημαντικό ρόλο στην ψυχική υγεία απ' ό,τι η έλλειψη εργασίας. Βέβαια η έλλειψη εργασίας δεν είναι αμελητέος παράγοντας, όμως έχει δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με την έλλειψη εισοδήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Σύγκριση τιμών ψυχικής υγείας εργαζομένων και ανέργων ερωτηθέντων ελέγχοντας το επίπεδο εισοδήματος

Επίπεδο εισοδήματος	Εργαζόμενοι	Άνεργοι	Επίπεδο σημαντικότητας	η^2
I Φτωχοί N M.O. Στ.Α. Μον. τιμή του $t=1.77$	16 68.31 6.54	33 63.18 10.61	Μη σημαντική	
Λοιπές κατηγ. εισοδήματος II, III, IV N M.O. Στ.Α. Μον. τιμή του $t=3.53$	474 70.52 6.73	106 67.87 7.87	$p .001$.021

ΠΟΛΥΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Η επεξεργασία των στοιχείων αρχικά έγινε με τη μονομεταβλητή και διμεταβλητή ανάλυση και στη συνέχεια προχώρησε με τεχνικές ανάλυσης της πιθανοδρόμησης. Εξετάστηκε η υπόθεση ότι το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης στην ψυχική διαταραχή των ερωτηθέντων μπορούσε να εξηγηθεί κατά πρώτον από μεταβλητές που αφορούν τα ατομικά χαρακτηριστικά και δεύτερον από τα χαρακτηριστικά της οικογένειας. Βρέθηκε ότι το 20% της διακύμανσης στην εξαρτημένη μεταβλητή οφείλεται σε μεταβλητές που αναφέρονται στα χαρακτηριστικά του ατόμου, όπως ηλικία, φύλο, κατάσταση υγείας και άλλα παρόμοια. Λιγότερο από 1% στη διακύμανση οφείλεται στην απασχόληση. Συνολικά η εξηγούμενη διακύμανση (περίπου 23,2%) είναι παρόμοια με τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών. Στη μελέτη του Uhlenhuth και των συνεργατών του (1974:760), το σύνολο των ανεξάρτητων μεταβλητών ερμηνεύει μόνο το 15% της συμπτωματολογίας των ερωτηθέντων.

Η συσχέτιση των διαφόρων ανεξάρτητων μεταβλητών με τη χρήση υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής και βαθμολογίας στην κλίμακα ψυχικής κατάστασης μας δίνει τα εξής αποτελέσματα: Η συσχέτιση Pearson της ψυχικής υγείας και της χρήσης Υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής είναι $-0,19$, δηλαδή περίπου το 4% της διακύμανσης στη χρήση Υπηρεσιών μπορεί να εξηγηθεί γνωρίζοντας το βαθμό στην κλίμακα ψυχικής κατάστασης.

Η συσχέτιση της ψυχικής υγείας με τη βαθμολογία στη γενική κατάσταση υγείας του ατόμου είναι $0,37$, δηλαδή, 14% ενός βαθμού μπορεί να προβλεφθεί γνωρίζοντας τον άλλο βαθμό. Αυτό μάλλον δηλώνει ότι η κατάσταση

ση υγείας είναι μια πιο γενική έννοια, αλλά συμπεριλαμβάνει και κάποια κοινή διακύμανση με την κατάσταση ψυχικής υγείας. Οι Tessler και Mechanic (1978) αναφέρουν ένα παρόμοιο εύρημα στη μελέτη τους. Η σχετική ανεξαρτησία των δύο βαθμών θα επέτρεπε την ταυτόχρονη χρησιμοποίησή τους στην εξίσωση της παλινδρόμησης. Από τα ατομικά χαρακτηριστικά, εκείνα τα οποία αναφέρονται στις οικονομικές μεταβλητές έχουν την υψηλότερη συσχέτιση με τη βαθμολογία στην ψυχική υγεία: Εισοδηματική τάξη/υψηλή (0,18), κοινωνικοοικονομική κατάσταση/υψηλή (-0,12), ετήσιο εισόδημα/υψηλό (0,17), απασχόληση/ναι (-0,12). Οι υπόλοιπες μεταβλητές που αναφέρονται στα ατομικά χαρακτηριστικά παράλληλα με τη γενική κατάσταση υγείας (0,37) συμπεριλαμβάνουν: φύλο/άνδρας (-0,12), μορφή οικογένειας/με δύο γονείς (-0,15).

Η συσχέτιση Pearson της σχέσης Υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής με τη μορφή οικογένειας είναι 0,07. Επίσης η συσχέτιση της χρήσης υπηρεσιών με το αν ο ερωτηθείς εργαζόταν ή όχι ήταν σημαντική ($r = -0,12$). Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι η κατάσταση της γενικής υγείας που έχει υψηλό βαθμό συσχέτισης με την ψυχική διαταραχή (-0,37) έχει χαμηλό συντελεστή συνάφειας με τη χρήση υπηρεσιών 0,01. Αυτό το αποτέλεσμα είναι σύμφωνο και με άλλες μελέτες που αναφέρουν ότι η χρήση υπηρεσιών δεν έχει υψηλό βαθμό συσχέτισης με την κατάσταση υγείας.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η κατάσταση της υγείας όπως την εκτιμούν οι ερωτώμενοι φαίνεται να δικαιολογεί το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης στην ψυχική κατάσταση του ατόμου. Αν και η σχέση μεταξύ ανεργίας και ψυχικής διαταραχής είναι μικρή, ωστόσο δεν είναι ασήμαντη. Παρόμοιες μελέτες αναφέρουν αποτελέσματα τα οποία δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τα ευρήματα της παρούσας μελέτης (Thoits και Hannan, 1970· Lin κ.ά., 1979· Rabkin και Struening, 1975:1013-1020).

ΣΤ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το κύριο κοινωνικό πρόβλημα που έγινε αφορμή γι' αυτή την έρευνα ήταν η εκτίμηση του κοινωνικού και ανθρώπινου κόστους της ανεργίας στα άτομα, τις οικογένειές τους και τις κοινότητες. Σε αυτή τη μελέτη χρησιμοποιήθηκαν ως δείκτες ψυχικής διαταραχής τόσο η χρήση Υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής όσο και η βαθμολογία στην κλίμακα ψυχικής κατάστασης.

Από την άποψη της κοινωνικής πολιτικής, η βασική υπόθεση είναι ότι πρέπει να κατανοήσουμε με ποιο τρόπο η ανεργία επηρεάζει τα άτομα, πριν επιχειρήσουμε να αλλάξουμε την κρατούσα οικονομική πολιτική για να κα-

ταστρώσουμε νέα πολιτική που θα στοχεύει πιο αποτελεσματικά στην πρόληψη της ψυχικής αρρώστιας και την προώθηση της ψυχικής υγείας.

Το κύριο θεωρητικό πλαίσιο αυτής της μελέτης βασίζεται στην αρχή ότι η ανεργία είναι ένα ανεπιθύμητο ψυχοπαιστικό γεγονός της ζωής το οποίο επιδρά στην ψυχική υγεία των άνεργων ατόμων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η έρευνα αυτή εξέτασε τα παρακάτω βασικά ερωτήματα.

1. Με ποιο τρόπο η απώλεια εργασίας και σε μικρότερο βαθμό η απασχόληση με χαμηλό εισόδημα επηρεάζει την ψυχική υγεία;

2. Τα χαρακτηριστικά της οικογένειας επηρεάζουν διαφορετικά (differentially) την ψυχική υγεία και το βαθμό (rates) χρήσης Υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής;

Περιληπτικά τα κύρια ευρήματα έχουν ως εξής:

1. Η ανεργία είναι ένα ψυχοπαιστικό γεγονός της ζωής που επηρεάζει την ψυχική υγεία των ανέργων.
2. Η ανεργία επηρεάζει σοβαρά την ψυχική υγεία γυναικών οι οποίες έχουν την ευθύνη για την οικογένεια, επειδή δεν υπάρχει σύζυγος στο νοικοκυριό.
3. Η επίδραση της ανεργίας στον άνδρα-σύζυγο δεν είναι κρίσιμη όταν η γυναίκα του εργάζεται.
4. Η επίδραση της ανεργίας στην ψυχική υγεία των συζύγων (ανδρών) δεν είναι περισσότερο έντονη απ' ό,τι είναι για τις γυναίκες συζύγους.
5. Αντίθετα, η ανεργία επηρεάζει την ψυχική υγεία των συζύγων όταν και οι δύο σύζυγοι έχουν μείνει άνεργοι.
6. Η ανεργία επηρεάζει την ψυχική κατάσταση ατόμων που ανήκουν στα μεσαία (III και IV) κοινωνικοοικονομικά στρώματα.
7. Η ψυχική κατάσταση ατόμων με πολύ χαμηλό εισόδημα δεν επηρεάζεται από την απώλεια εργασίας. Αυτό δεν ισχύει για τις υπόλοιπες κατηγορίες με υψηλότερο εισόδημα.
8. Γενικά η ανεργία έχει μια περιορισμένη αλλά υπολογίσιμη επίδραση στην ψυχική υγεία.
9. Η απώλεια εισοδήματος φαίνεται να έχει πιο σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των ανέργων από την απώλεια κοινωνικού κύρους λόγω ανεργίας.

Αντίθετα με τις προσδοκίες μου, τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας δείχνουν ότι υπάρχει μια αδύνατη θετική σχέση μεταξύ ανεργίας και ψυχικής διαταραχής. Αυτό μπορεί να οφείλεται στον αδρό τρόπο μέτρησης της ανεργίας, που μείωσε την ισχύ της σχέσης μεταξύ ανεργίας και ψυχικής διαταραχής. Για να εκτιμηθεί σωστά η σημασία αυτού του ευρήματος ίσως πρέπει να εξετάσουμε τα αποτελέσματα από παρόμοιες μελέτες και με αυτόν τον τρόπο να καταστεί δυνατή η εξαγωγή συγκριτικών συμπερασμάτων.

Οι Rabkin και Struening (1976: 1013-1120) αναφέρουν ότι όταν χρησι-

μποιούνται τεχνικές συσχέτισης στην ανάλυση, σε μελέτες που εξετάζουν την επίδραση των ψυχοπαιστικών γεγονότων ζωής ή της ψυχικής ασθένειας, οι συντελεστές (συνάφειας) είναι πολύ μικροί (συνήθως μεταξύ .20 και .29) και εξηγούν ένα πολύ μικρό μέρος της διακύμανσης στην ασθένεια. Επίσης ο Lin και οι συνεργάτες του (1979: 108-119) αναφέρουν ότι τα ψυχοπαιστικά γεγονότα ζωής εξηγούν το 3-4% της διακύμανσης με ψυχιατρικά συμπτώματα. Όταν συμπεριληφθούν στην εξίσωση παλινδρόμησης μεταβλητές όπως οικογενειακή κατάσταση, κύρος επαγγελματικής θέσης μαζί με τα ψυχοπαιστικά γεγονότα ζωής συνολικά εξηγούν 8% στη διακύμανση. Η διακύμανση στην ψυχική κατάσταση η οποία εξηγείται στην παρούσα μελέτη φτάνει το 23% αν συμπεριληφθούν στην εξίσωση παλινδρόμησης τα χαρακτηριστικά (μεταβλητές) του ατόμου της οικογένειας και της κοινότητας στην οποία κατοικεί. Αυτό το ποσοστό είναι κατά 7% υψηλότερο από τη διακύμανση που εξηγείται σε μια παρόμοια μελέτη (Uhlenhuth, 1974:759-764).

Επίσης οι Thoits και Hannan (1979:133) αναφέρουν ότι σε ένα καλοσχεδιασμένο πείραμα που έγινε για να ελεγχθεί σε τι βαθμό η αλλαγή στο εισόδημα επηρεάζει τα ψυχιατρικά συμπτώματα στα άτομα, βρέθηκε ότι το μέγεθος της διακύμανσης που μπορεί να εξηγηθεί δεν ξεπερνά το 2%. Οι ερευνητές αυτοί επισημαίνουν ότι με επιφυλακτικότητα μπορούμε να ισχυριζόμαστε πως η αλλαγή στο εισόδημα επηρεάζει την ψυχολογική κατάσταση του ατόμου.

Τα ίδια ευρήματα συναντώνται σε όλες σχεδόν τις έρευνες και όταν ακόμα χρησιμοποιούνται διαφορετικές μέθοδοι και όργανα για τη μέτρηση της ψυχικής κατάστασης. Άρα, ανεξάρτητα από τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους, όργανα μέτρησης ή στατιστικές τεχνικές ανάλυσης των στοιχείων, το μέγεθος της διακύμανσης που μπορεί να εξηγηθεί είναι σχετικά μικρό. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί αναγκαστικά την ύπαρξη μιας ισχυρής σχέσης, αλλά τα όργανα που χρησιμοποιούνται για να μετρήσουμε την επίδραση της ανεργίας στην ψυχική κατάσταση ίσως δεν μπορούν να τη μετρήσουν, αν υποθέσουμε βέβαια ότι υπάρχει μια τέτοια σχέση.

Λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο τεχνολογίας σχετικά με τα υπάρχοντα όργανα μέτρησης, τις τεχνικές για τη στατιστική επεξεργασία των στοιχείων, τα αποτελέσματα από την έρευνα είναι σαφώς αξιοσημείωτα. Εκείνο που φαίνεται σαν το πιο ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι η απώλεια εισοδήματος είναι πιο σημαντική από την απώλεια εργασίας, ιδιαίτερα για τα μέλη της μεσαίας και εργατικής τάξης. Στο βαθμό συνεπώς που στη σημερινή βιομηχανική κοινωνία το να εργάζεται κάποιος είναι συνώνυμο με την ασφάλεια που παρέχει η σταθερή απόκτηση εισοδήματος, φαίνεται ότι οι οικογένειες μπορούν να διασφαλιστούν από τους κινδύνους της ανεργίας μέσα από ένα κρατικό σύστημα εγγυημένου επαρκούς εισοδήματος. Θα πρέπει βέβαια εμφατικά να τονιστεί ότι τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ενισχύουν την άποψη

ότι αλλαγή στην οικονομία δεν θα επηρεάσει δραστικά την ψυχική κατάσταση του πληθυσμού. Η αρχική υπόθεση ότι η ανεργία θα είχε πιο έντονες συνέπειες για τους άνδρες από τις γυναίκες δεν επιβεβαιώθηκε. Ίσως ο παραδοσιακός ρόλος του άνδρα ως του κύριου οικονομικού υποστηρικτή της οικογένειας έχει πια ατονήσει.

Τέλος, στο μακροοικονομικό επίπεδο κοινωνικής πολιτικής η προσπάθεια για πλήρη απασχόληση, ακόμη και αν ήταν δυνατή, θα προσέφερε πολύ λίγο στην ψυχική υγεία των ατόμων αν δεν ακολουθείται και από ευρύτερες αλλαγές στην όλη κοινωνικοοικονομική κατάσταση της κοινότητας και της κοινωνίας γενικότερα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakke, W. E., *The Unemployed Worker*. Hampden, Conn., Archon Books, 1969.
- Breuner H., *Mental Illness and the Economy*. Cambridge: Harvard University Press, 1973.
- Brenner M. Harvey, «Personal stability and economic security», *Social Policy*, 8, 1977, 2-5.
- Campbell A. κ.ά., *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfactions*. New York, Russel Sage Foundation, 1976.
- Catalano R., Dooley D., Jackson R., «Economic antecedents of help seeking: Reformulation of time-series tests», *Journal of Health and Social Behavior*, τόμ. 26, Ιούνιος 1985 (141-152).
- , «The health effects of economic instability: A test of economic stress hypothesis», *Journal of health and social behavior*, τόμ. 24, Νο 1, Μάρτιος 1983 (46-58).
- Cavan S. Ruth, «Unemployment-crisis of the common man», *Marriage and Family Living*. Μάιος 1959, 21: 139-146.
- Chen E. και S. Cobb, «Family structure in relation to health and disease», *Journal of Chronic Diseases*, 12, 1960: 544-567.
- Cobb S., «Social support as a moderator of life stress», *Psychosomatic Medicine*, τόμ. 38, 5, Σεπτ.-Οκτ. 1976.
- Crobach Lee J., «Coefficient alpha and the internal structure of tests», *Psychometrika*, τόμ. 16, 1951, 297-334.
- Dohrenwend B. και B. Dohrenwend, *Social Status and Psychological Disorder: A C isal Inquiry*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1969.
- Dohrenwend S. B. και B. P., «Some issues in research on stressful fe events», *The Journal of Nervous and Mental Disease*, τόμ. 6, No 1, Ιανουάριος, 1978, 7-15.
- Ferman A. Louis, «Economic deprivation, social mobility and mental health». Παρουσιάστηκε στο N.I.M.H. Conference on Mental Health and the Economy, Ιούνιος 1978.
- Ferman A.L. και Gordus P.J., *Mental Health and the Economy*, The W.E. Upojohn Institute for Employment Research. Mich., U.S.A. 1979.
- Friedlman May E. και R. Havinghurst, *Sociology of Retirement*. Minncepolis: University of Minnesota Press, 1961.
- Gore S., «The influence of Social Support and Related Variables in Ameliorating the Consequences of Job Loss», Unpublished doctoral dissertation, University of Pennsylvania, 1973. Microfilm No 74-2614.
- Gore S., «The effects of social support in moderating the health consequences of unemployment», *Journal of Health and Social Behavior*, 19, 1978: 157-165.
- Gurin G. J. Veroff και S. Feld, *Americans View Their Mental Health*. New York: Basic Books, 1960.
- Holmes T. H. και R. H. Rahe, «The social readjustment rating scale», *Journal of Psychosomatic Research*. 1967. τόμ. ΙΙ, 213-218.

- Jackson Elton F., «Status consistency and symptoms of stress», *American Sociological Review*, 27, 469, 1962.
- Jahoda M., P. Lazarsfeld και H. Zeisel, *Marienthal, the Sociography of an Unemployed Community*. Chicago: Adline, Atherton, Inc., U. S. 1971.
- Kasl V. Stanislav, «Work and mental health», στο James O'Toole (επιμ.), *Work and the Quality of Life: Resource Papers for Work in America*. M.I.T. Press, U.S., 1974.
- Kessler R. C., «A strategy for studying differential vulnerability to the psychological consequences of stress», *Journal of Health and Social Behavior*, 20, Ιούνιος 1979: 100-108.
- Komarovsky M., *The Unemployed Man and his Family*. New York: Dryden Press, 1940.
- Langner T. και S. Michael, *Life Stress and Mental Health: The Midtown Manhattan Study*. London: The Free Press of Glencoe, 1963.
- Levin Hannah, «Unemployment: America's major mental problem». Παρουσιάστηκε στο American Orthopsychiatry Convention, Μάρτιος 1976.
- Liebow E. Work και Mental Health, *Remarks to the National Advisory Mental Health Council*, 1976. Washington, D. C., 1976.
- Liem R. και J. Liem, «Social class and mental illness reconsidered: the role of economic stress and social support», *Journal of Health and Social Behavior*: τόμ. 19, Ιούνιος 1978: 139-156.
- Lin N. κ.ά., «Social support. Stressful life events and illness: a model and an empirical test», *Journal of Health and Social Behavior*, 1979: 108-119.
- Mendelsohn S. F., E. Gladys και P. B. Dohrenwend, «Diagnosis of non-patients in the general community», *American Journal of Psychiatry*, 10, Οκτώβριος 1978: 1163-1167.
- Myers J. και Lee L. Bean, *A Decade Later; A Follow-up of Social Class and Mental Illness*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1968.
- Myers J., K. J. Lindenthal, P. M. Pepper, «Social class, life events and psychiatric symptoms: a longitudinal study», στο Dohrenwend B. S. και B. P. Dohrenwend, *Stressful Life Events: Their Nature and Effects*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1974.
- Nie H. Norman κ.ά., *S.P.S.S. — Statistical Package for the Social Sciences*. New York, N.Y.: McGraw-Hill Book Company, 1975.
- Parry Glens, «Paid employment. Life events, social support and mental health in working class mothers», *Journal of Health and Social Behavior*. τόμ. 27, Ιούνιος 1986 (193-208).
- Perlin I. L. και C. Schooler, «The structure of coping», *Journal of Health and Social Behavior*, τόμ. 19, Μάρτιος 1978: 2-21.
- Rabkin J. G. και E. Struening, «Life events, stress and illness», *Science*, Δεκ. 3, 1976: 1013-1020.
- Stathopoulos P., *Employment, community, stability and mental health*. Brandeis University, Ma, U.S.A., 1980.
- Tessler R. και D. Mechanic, «Psychological distress and perceived health status», *Journal of Health and Social Behavior*, 1978, τόμ. 19, Σεπτέμβριος: 254-262.
- Thoits P. και M. Hannan, «Income and psychological distress: the impact of an income maintenance experiment», *Journal of Health and Social Behavior*, 1979, 20, 129-138.
- Uhlenhuth E., R. S. Lipman M. B. Balter, M. Stern, «Symptom intensity and life stress in the city», *Archives of General Psychiatry*, 31, 1974: 759-764.
- U. S. Department of Commerce. Bureau of the Census. Current Population Reports, Series P-125, No 739. *Estimates of the population of countries and metropolitan areas*, Ιούλιος 1, 1975 και 1976. Washington, D.C., 1978: σελ. 26.
- Wilcock Richard και W. Franke, *Unwanted Workers: Permanent Layoffs and Long-term Unemployment*. New York: Free Press, 1963.